

dr Małgorzata Sitarczyk

Wydział Nauk o Człowieku Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie

STUDIUM PRZYPADKU DZIECKA MOLESTOWANEGO SEKSUALNIE Z PERSPEKTYWY BIEGŁEGO SĄDOWEGO

**Case study of a sexually abused child from the perspective
of an expert witness**

Wprowadzenie

Współczesna psychologia zwraca uwagę na uwarunkowania kazirodztwa i prowadzące do kontaktów kazirodczych mechanizmy natury psychologicznej i biologicznej. Podejmuje problematykę negatywnych następstw kazirodztwa w postaci zarówno niewłaściwych zachowań seksualnych, jak i zaburzeń w funkcjonowaniu indywidualnym i społecznym ofiary.

Z wieloletnich badań nad zjawiskiem wykorzystywania seksualnego osób małoletnich wynika, że sprawcami są na ogół osoby bliskie: ojcowie i ojczymowie, potem dziadkowie, wujkowie, bracia, siostry i na końcu matka. Do stosunkowo częstych należą relacje kazirodcze między rodzeństwem biologicznym i przyrodnim¹.

W 2013 r., którego dotyczy analizowany w niniejszym opracowaniu przypadek, „wystąpiło 208 spraw z art. 201 k.k., które zostały zainicjowane w tym roku we wszystkich jednostkach prokuratury powszechnej w całej Polsce”². Wśród relacji pomiędzy uczestnikami zachowań kazirodczych zdecydowanie przeważały przypadki obcowania płciowego ojca z córką (144), potem zaś brata z siostrą (63)³.

---

¹ J. DiGiorgio-Miller, *Sibling incest: Treatment of the family and the offender*, „Child Welfare” 1998, t. LXXVII, s. 335–346; D.M.T. Fessler, D.C. Navarrete, *Third-party attitudes toward sibling incest: Evidence for Westermarck’s hypotheses*, „Evolution and Human Behavior” 2004, t. 25 (5), s. 277–294.

² M. Mozgawa, *Przestępstwo kazirodztwa w ujęciu dogmatycznym i kryminologicznym*. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2015, s. 29, <https://iws.gov.pl/analizy-i-raporty/badania-instytutu-wymiaru-sprawiedliwosci-w-ujeciu-tematycznym/problematyka-zwiazana-z-ochrona-rodziny/> [dostęp: 14.10.2020].

³ Ibidem, s. 30.

Od strony podmiotowej przestępstwo kazirodztwa jest zachowaniem umyślnym. Jest ścigane z urzędu i zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5⁴.

Mimo powszechności zakazu kazirodztwa nie tylko w Europie istnieje szereg państw, w których dobrowolne stosunki tego rodzaju nie stanowią przestępstwa (ustawodawstwo Belgii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Kazachstanu, Kirgistanu, Litwy, Luksemburgu, Łotwy, Portugalii, Rosji, Turcji, Uzbekistanu). W większości państw, które kryminalizują to zachowanie, kazirodztwo jest przestępstwem o charakterze seksualnym⁵.

W kodeksie karnym z 1969 r. znalazło się ono w grupie przestępstw przeciwko obyczajności (rozdział XXIII), a jak czytamy w uzasadnieniu „przesłanką karalności są względy nie tylko eugeniczne, ale także moralne” (ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny). Obecnie obowiązujący kodeks karny umiejscowił je w grupie przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (rozdział XXV). Taka sama wciąż pozostaje górna granica kary (5 lat), a obniżenie dolnej (z 6 do 3 miesięcy) wynika z racjonalizacji wymiaru kary w zakresie całego kodeksu⁶.

Kazirodztwo jest zjawiskiem bardzo złożonym, wieloczynnikowym i wielorako uwarunkowanym, dlatego jego poznanie wymaga wielowymiarowej analizy umożliwiającej analizę różnych zmiennych indywidualnych i rodzinnych, w tym przede wszystkim osoby sprawcy i dziecka – ofiary. Takie wieloaspektowe podejście jest zgodne z dotychczasowymi trendami badawczymi⁷.

W opracowaniu zostanie zaprezentowane studium przypadku trzynastoletniej dziewczynki molestowanej seksualnie przez dwóch biologicznych braci. Do stosunków seksualnych dochodziło w tym samym okresie, za wiedzą obu braci. Studium przypadku obejmie nie tylko relacje sprawców z małoletnią siostrą, lecz także analizę sytuacji rodzinnej oraz problemy rozwojowe pokrzywdzonej.

W opisie przypadku ukazano kontekst rozwojowy, społeczny i fizyczny molestowania seksualnego. Zawarto także wyniki badań psychologicznych ofiary oraz dokonano analizy psychologicznych kryteriów oceny wiarygodności jej zeznań. Całość opisano z dwóch perspektyw: życiowej, skoncentrowanej na aspekcie relacyjnym i dynamice przestępstwa, oraz prawnej, ukazującej

---

⁴ Ibidem, s. 23.

⁵ Ibidem, s. 53.

⁶ Ibidem, s. 6.

⁷ Zob. D. Glaser, S. Frosh, *Dziecko seksualnie wykorzystywane*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1995; J. DiGiorgio-Miller, op. cit.; D.M.T. Fessler, D.C. Navarrete, op. cit.; Z. Lew-Starowicz, *Przemoc seksualna*, Jacek Santorski & Co., Warszawa 1992.

moment ujawnienia oraz zmiany indywidualne i systemowe (rodzinne), jakie zaszły w wyniku ujawnienia przestępstwa.

Zdaniem specjalistów⁸ relacje kazirodcze między rodzeństwem (endogamiczne – prawdziwe) najczęściej dotyczą osób młodych, chłopców w wieku 15–16 lat i dziewcząt w wieku 12–13 lat. W omawianym przypadku bracia w chwili podjęcia współżycia z siostrą mieli odpowiednio 17 i 19 lat, ich biologiczna siostra miała lat 13.

Jak wynika z analizy literatury, wśród relacji endogamicznych – prawdziwych (dotyczą one związków między blisko osobami spokrewnionymi, takimi jak: rodzice–dzieci, dziadkowie–wnuki, bracia–siostry), egzogamicznych (dotyczących pokrewieństwa dalszego stopnia, np. wuj–siostrzenica itp.); prostych (np. ojciec–córka) oraz wielopostaciowych (np. ojciec–córka, ten sam ojciec – syn, brat – siostra w tej samej rodzinie) najwięcej występuje relacji kazirodczych między ojcami i córkami oraz między rodzeństwem⁹. Natomiast najrzadziej pojawiają się układy między matkami a synami oraz matkami i córkami¹⁰.

Uwzględniając przyczyny i mechanizmy powstawania zjawiska kazirodztwa, przedstawiony w opracowaniu przypadek opisuje kazirodztwo sytuacyjne, które zdaniem Lwa-Starowicza¹¹ wynika z powodów zewnętrznych, np. wpływ na jego pojawienie się mają warunki, w jakich żyje rodzina (rodzeństwo, które śpi w jednym łóżku, w jednym pokoju, współżyje ze sobą, przy czym jedno z nich lub oboje są w okresie dojrzewania). Jednocześnie przedstawione zjawisko wiąże się z pedofilią, dotyczy bowiem podejmowania kontaktów seksualnych z dziećmi w wieku ochronnym, czyli poniżej 15 roku życia¹².

Prezentowany przypadek potwierdza też inną prawidłowość typową dla tego typu zdarzeń, a mianowicie brak więzi uczuciowej w rodzinie, zaburzenia osobowości i trudności wychowawcze charakterystyczne dla sprawców relacji kazirodczych i pedofilskich.

Studium przypadku

Studium przypadku dziecka molestowanego seksualnie dotyczy małej dziewczynki, nazwijmy ją Nina, która w chwili zmuszenia do pierwszych stosunków seksualnych z braćmi miała niespełna 13 lat. Pokrzywdzona mieszkała na wsi. Wychowywała ją samotna matka, mająca w życiu kilku partnerów; jeden z nich

⁸ Zob. J. DiGiorgio-Miller, op. cit.; D.M.T. Fessler, D.C. Navarrete, op. cit.; D. Glaser, S. Frosh, op. cit.; M. Stasińska, *Rola matki w rozwoju i utrzymywaniu się związku kazirodczego*, „Dziecko Krzywdzone” 2004, t. 3, nr 2, s. 108–121.

⁹ Zob. D. Glaser, S. Frosh, op. cit.; Z. Lew-Starowicz, op. cit.

¹⁰ Z. Lew-Starowicz, op. cit.

¹¹ Ibidem, s. 117.

¹² Zob. J. DiGiorgio-Miller, op. cit.; D.M.T. Fessler, D.C. Navarrete, op. cit.

jest ojcem Niny i jej dwóch rodzonych braci. Nina ma jeszcze dwóch braci przyrodnych i starszą siostrę. Sytuacja materialna rodziny jest zła, warunki mieszkaniowe bardzo trudne, skromne. Rodzice małoletniej mają wykształcenie podstawowe.

Studium przypadku opracowano na podstawie analizy akt prokuratorskich, dwukrotnego udziału w przesłuchaniu pokrzywdzonej, badań psychologicznych pokrzywdzonej z wykorzystaniem następujących narzędzi: ACL – Lista Przymiotnikowa ACL (Adjective Check List), Kwestionariusz Temperamentu EAS, Test Matrycy Ravena w Wersji Standard, Skala Postaw Rodzicielskich M. Plopy (wersja *Moja matka*) oraz test Drzewa Ch. Kocha. Dwukrotnie przeprowadzono wywiad z pokrzywdzoną. Dane o małoletniej uzupełniono wywiadami z wychowawcami w Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym oraz z pedagogiem z gimnazjum, do którego uczęszczała w okresie objętym zarzutami.

Z perspektywy prawnej opis przypadku oraz wiedza psychologa na temat osoby pokrzywdzonej zaczyna się od okoliczności ujawnienia. Kolejnym etapem jest przesłuchanie oraz badanie psychologiczne pokrzywdzonej. Następnym etapem jest sformułowanie opinii na temat pokrzywdzonej, diagnoza jej problemów psychicznych i rozwojowych. Kolejne etapy w dynamice przestępstwa wyznaczają postępowanie dowodowe, w tym zapoznanie prokuratora z opinią psychologiczną, postawienie zarzutów sprawcom. Jednocześnie w trakcie postępowania dochodzeniowo-śledczego, niejako obok niego, następuje zmiana sytuacji życiowej pokrzywdzonej i jej izolacja od rodziny pochodzenia.

Zacznijmy od ujawnienia. W omawianym przypadku ujawnienie było typowe. Małoletnia podzieliła się wiedzą i doświadczeniami dotyczącymi współżycia seksualnego z braćmi ze swoimi rówieśniczkami, koleżankami z klasy. Były to znaczące koleżanki, na których małoletniej szczególnie zależało. Ujawnienie było przypadkowe, na przerwie w szkole, pod wpływem presji sytuacyjnej. Koleżanki pokrzywdzonej, uczennice II klasy gimnazjum, opowiadały o swoich przeżyciach wakacyjnych, w tym o miłosnych i seksualnych podbojach. Nina włączyła się do rozmowy i zaimponowała koleżankom nie tylko wiedzą, ale także doświadczeniem. Otwarcie przyznała, że „ona to robi z braćmi już od roku”. Z perspektywy czasu (przesłuchanie małoletniej odbyło się po miesiącu od momentu ujawnienia) motywacja do ujawnienia pozostaje niejasna, ale nie można wykluczyć, że Nina chciała zaimponować koleżankom, chciała być od nich mądrzejsza i ważniejsza. Tymczasem koleżanki natychmiast przyznały się, że one trochę wyolbrzymiły swoje wakacyjne przygody, i stanowczo poinformowały Ninę, że to, co robią jej bracia, jest przestępstwem i trzeba o tym powiedzieć dorosłym. Małoletnia otrzymała jednoznaczne

wsparcie ze strony rówieśniczek, które namawiały ją na spotkanie z pedagogiem szkolnym, a wobec jej oporu same opowiedziały pani pedagog, czego dowiedziały się od Niny. Niezwykle ważna w całej sprawie okazała się profesjonalna reakcja i pomoc pedagoga szkolnego. Nina po kilku spotkaniach opowiedziała mu o swoich przeżyciach. Pani pedagog jej uwierzyła i zgłosiła przestępstwo na policji.

Podsumowując: dynamika ujawnienia w omawianym przypadku była typowa, także w tym znaczeniu, że pokrzywdzona po ujawnieniu faktu molestowania swoim rówieśniczkom i pedagogowi szkolnemu, następnie po złożeniu pierwszych wyjaśnień, częściowo się z nich wycofuje. Jednocześnie widoczna była negatywna reakcja pokrzywdzonej na obecnych przy przesłuchaniu mężczyzn.

Odnosnie do zeznań pokrzywdzona relacjonowała zdarzenia trwające około dwóch lat. Pierwsze zeznania składała na prokuraturze w obecności psychologa mężczyzny i po pewnym czasie odmówiła dalszego opowiadania. Kolejne złożyła zatem z udziałem psychologa kobiety. Nina odpowiadała wówczas w obecności swojej wychowawczynie z Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii, w którym została umieszczona natychmiast po złożeniu zawiadomienia o przestępstwie przez pedagoga szkolnego.

Małoletnia w trakcie wysłuchania prezentowała zachowanie dostosowane do okoliczności, ale z tendencją do wycofywania się i z symptomami onieśmienia. Z trudem odpowiadała na pytania, długo zastanawiała się nad udzieleniem odpowiedzi, pozostawała bierna, nawet pod wpływem spokojnej zachęty i udzielania wsparcia. Unikała swobodnych wypowiedzi. Odpowiadała np.: „no tak, co czwarty dzień, no około dwóch lat”. Przyznała, że woli odpowiadać na konkretne pytania (pytania rozstrzygnięcia), a nie pytania otwarte (dopełnienia). Żadnego ze zdarzeń nie opisała w sposób swobodny, spontanicznie, z zaangażowaniem emocjonalnym. Zarówno fakt molestowania, jak i fazę ujawnienia przedstawiała fragmentarycznie, w reakcji na konkretne pytania, na które zresztą niechętnie odpowiadała.

Analizując jej wypowiedź w kontekście faz molestowania, tj. fazy uzależnienia zwanej też uwodzeniem, interakcji seksualnej, sekretu, ujawnienia i fazy tłumienia, trudno wskazać na starannie przemyślane zachowanie sprawców. Z wypowiedzi pokrzywdzonej wynika, że molestowanie miało charakter przypadkowy i było pozbawione długotrwałej i zaplanowanej fazy uwodzenia.

Zasadniczo zaczęło się ono w czasie wakacji od przypadkowego aktu seksualnego „pod schodami”. Zdecydowanie bardziej skuteczne było zachowanie sekretu i co charakterystyczne, zarówno Nina, jak i jej bracia potrafili go sekretu dochować. Trudno odpowiedzieć, jakie powody skłoniły do tego całą trójkę.

Z pewnością nie były to powody prawne, społeczne czy emocjonalne. Trudno też wskazywać na lęk przed karą i ostracyzmem w środowisku. Pewne jest natomiast to, że sprawcy mieli możliwość stałego powtarzania zakazanych czynów, które dostarczały im przyjemności seksualnej, rozładowały napięcie, podnosiły poczucie wartości i ważności, zaspokajały potrzebę siły i dominacji.

Odnosnie do reakcji emocjonalnych opiniowanej na ujawnienie i fakt skłaniania zeznań można zauważyć tendencję do zamykania się w sobie oraz pozorną obojętność. Nina w trakcie zeznań prezentowała nieznacznie obniżony nastrój, ale była stabilna psychicznie, z widocznym brakiem spontaniczności.

W trakcie całego zeznania wypowiadała się ogólnikowo, niechętnie, bez zaangażowania emocjonalnego. Zaprezentowała się jako osoba skryta, nieufna, nieszczerza, mało refleksyjna, o małym zasobie słów. Podobnie zachowanie Niny scharakteryzowano w opinii Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego, opisując ją jako „mało spontaniczną, chłodną uczuciowo, prowokacyjną w zachowaniu”.

Pomimo tak ogólnikowych wypowiedzi treść zeznań dowodzi, że opiniowana dobrze pamiętała kontekst czasowy i sytuacyjny pierwszego i kolejnych zdarzeń związanych z molestowaniem seksualnym – wakacje, gdy ukończyła VI klasę, w domu rodzinnym.

Żadnego ze zdarzeń związanych z tym przeżyciem nie opisała w sposób ustrukturuwany. Nie potrafiła podać, jak się broniła, co robiła, aby bracia przestali ją molestować. Opiniowana nie relacjonuje spontanicznie swoich przeżyć emocjonalnych związanych z molestowaniem. Dopiero dopytana, na pytanie: „Co czujesz w związku z zachowaniem brata?” mówi: „Smutek, jestem na niego bardziej zła”. Nina jest przekonana, że brat wiedział, iż nie wolno współżyć z siostrą. Podaje, że w wakacje rozmawiała z bratem i panią kurator o tym, „że zrobił źle. Brat mnie przeprosił”.

Uważa, że „słusznie o tym opowiada, bo chce sprawiedliwości”. Podaje, że „brat był trzeźwy w trakcie stosunków, a tylko raz był pijany”. Nie potrafi opisać pozycji, w jakiej odbywali stosunki seksualne. W tym momencie jej funkcjonowanie ulega usztywnieniu, przemilczenia stają się dłuższe, Nina unika kontaktu wzrokowego z osobami uczestniczącymi w przesłuchaniu. Dopytana, nadal nie opisuje pozycji współżycia, podaje jedynie, że „wytrysk był na zewnątrz”. Na pytanie, czy któryś z pozostałych braci też z tobą współżył: „no, oprócz Pawła i Roberta [imiona zmienione] to nikt”. „Pierwszy współżył Paweł, w wakacje po VI klasie”. Wskazuje, że z Pawłem współżyła pod schodami. Pouczona o prawie do odmowy składania zeznań podaje, że „nie chce składać zeznań dotyczących brata Pawła”. Przyznaje jednak, że wielokrotnie

współżyła z Pawłem, że było tak, iż „w tym samym tygodniu współżyła z Pawłem i Robertem”. Podaje, że po raz ostatni współżyła z Robertem na jesieni. Twierdzi, że „bała się powiedzieć o molestowaniu, bo bracia mogli jej coś zrobić”. Warto jednak podkreślić, że w omawianym przypadku w grę mogło wchodzić dobrowolne kazirodczne obcowanie płciowe.

Złożone przez pokrzywdzoną zeznania spełniają psychologiczne kryteria wiarygodności i zawierają charakterystyczne dla ofiar przemocy i osób małoletnich cechy treści i formy.

Z jednej strony wypowiedzi opiniowanej nie są strukturalizowane. Dopiero po dopytaniu Nina potrafi przedstawić, nadal jednak ogólnikowo, przebieg zdarzeń. Ten brak wersji spontanicznej i ustrukturuwanej można wytłumaczyć cechami indywidualnymi opiniowanej, w tym niskim poziomem kompetencji intelektualnych i językowych. Także powtarzalność zachowań, ich systematyczność, powodują, że ofiary nie koncentrują się na przypominaniu przebiegu konkretnego aktu współżycia. Z drugiej strony w treści wypowiedzi Niny zawarty jest opis kontekstu fizycznego, czasowego i społecznego zdarzeń: wakacje, dom rodzinny, pod schodami lub w pokoju, w którym mieszkała z dwoma starszymi braćmi. Opis ten jest dość logiczny, chociaż żadnego ze zdarzeń pokrzywdzona nie opisała zgodnie ze schematem: akcja – reakcja – akcja.

W treści zeznań pojawiają się detale istotne dla przebiegu zdarzeń, które relacjonowała pokrzywdzona. Narracja opiniowanej dotycząca przebiegu zdarzeń oparta jest na pamięci epizodycznej. Opiniowana nie zasłania się niepamięcią. Jedyne w kwestii czasu i intensywności kontaktów seksualnych ma problemy z precyzyjną odpowiedzią.

Zeznania zyskują na wartości w kontekście kryteriów dotyczących relacji ze sprawcami. Nina potrafi te relacje scharakteryzować i określić swoje uczucia wobec braci.

W przypadku relacji kazirodczych pomiędzy rodzeństwem uzależnienie od sprawcy nie jest tak duże jak w relacji rodzic–dziecko, częściej dochodzi do przypadkowego ujawnienia i z reguły dopiero wówczas pojawia się lęk przed karą i poczucie winy, odpowiedzialności oraz przeświadczenie o braku lojalności wobec sprawcy. To powoduje, że dziecko tak jak Nina wycofuje się ze złożonego zeznania i rezygnuje z uzyskiwania pomocy. Zaprzeczanie własnym słowom może świadczyć o sile, z jaką pokrzywdzona została przez sprawcę (sprawców) uzależniona, i o rozmiarze doświadczanego zagrożenia.

W przypadku Niny zaprzeczanie nie było zbyt intensywne. Natomiast jeden z braci starał się uniemożliwić siostrze współpracę z profesjonalistami. Straszyl ją i groził. Z kolei matka opisywała Ninę jako niegrzeczne dziecko, patologiczną kłamczuchę. Taka postawa jest symptomatyczna nie tylko dla

sprawców, ale także dla osób, które nie wierzą dziecku lub nadal, pomimo ujawnienia, faworyzują sprawcę.

W literaturze przedmiotu¹³ akcentuje się jako dość charakterystyczne, że reakcje członków rodziny na ujawnienie przemocy seksualnej są w większości negatywne w stosunku do ofiary. Pojawia się złość na pokrzywdzoną osobę i brak wiary w jej słowa. Umniejsza się znaczenie jej cierpień i zaprzecza wpływowi czynów kazirodczych na jej życie. Tak też było w relacjach Niny z matką. Matka przebywającej w Młodzieżowym Ośrodku Socjoterapii córce przesyłała SMS-y z groźbami i nakazem wycofania zeznań. Jedynie starsza siostra, od lat niemieszkająca z matką i rodzeństwem, uwierzyła Ninie i składała zeznania dające wiarę jej relacji.

W trakcie kolejnych zeznań Nina była w dobrym nastroju, z wyraźnym zaufaniem do osób uczestniczących w przesłuchaniu, co zdecydowanie wpływało na jej poczucie bezpieczeństwa. Opiniowana w ciągu blisko roku od ujawnienia uzyskała rzetelne i konstruktywne z punktu widzenia jej problemu wsparcie emocjonalne i społeczne, co przełożyło się na nieco większą (w porównaniu ze stanem sprzed roku) otwartość nieletniej w relacjach społecznych, wzrost samooceny, większą stabilność psychiczną.

Należy też podkreślić, że Nina powoli przełamała opory wewnętrzne, izolację psychiczną, uporządkowała swoje przeżycia i postawy wobec minionych doświadczeń. Taki proces porządkowania przeżyć oraz próba racjonalizacji własnych doświadczeń trwa bardzo długo, z reguły równie długo jak destrukcyjne, traumatyczne zdarzenia.

W kolejnym zeznaniu Nina także unika odpowiedzi spontanicznych, swobodnych, ale na konkretne pytania coraz częściej odpowiada pełnymi zdaniami. Nadal nie dodaje niczego spontanicznie od siebie. Jedynym przykładem takiego spontanicznego zachowania, w trakcie składania zeznań, była chęć pokazania telefonu i odnajdywanie SMS-ów od matki.

Odnośnie do rozmowy psychologicznej i wywiadu na temat zdarzenia oraz historii życia małoletniej należy wskazać na gotowość Niny do korzystania z profesjonalnej pomocy. W trakcie rozmowy z psychologiem opiniowana zachowuje się zdecydowanie swobodniej niż podczas przesłuchania. Spontanicznie opowiada o sobie, o tym, że lubi gotować i grać w ping-ponga. Podaje, jakie oceny ma z matematyki, polskiego, angielskiego i wychowania fizycznego. Chwali sobie pobyt w Młodzieżowym Ośrodku Socjoterapii. Lubi wychowawców. Podoba się jej otoczenie i rówieśnicy. Zna regulamin pobytu. Spontanicznie podaje, że w dniu dzisiejszym będzie przyrządzała kolację dla grupy.

---

¹³ Zob. J. DiGiorgio-Miller, op. cit.; M. Stasińska, op. cit.

Nieco mniej swobodnie odpowiada na pytania dotyczące swojej rodziny. Twierdzi, że „ojca nie ma od dzieciństwa”, nie widuje się z nim. Wie, że jedynie Paweł się z nim spotyka. Podaje, że nigdy nie widziała dziadków.

Kolejny wywiad był przeprowadzony z Niną rok później, gdy była już uczennicą klasy I szkoły zawodowej o profilu gastronomicznym. W ciągu roku widoczne są korzystne zmiany w jej rozwoju osobowym i zachowaniu. Dziewczyna uczy się zaufania do osób dorosłych, stara się opanować negatywne emocje i ujawniać niektóre swoje ambiwalentne przeżycia związane z sytuacją rodzinną i faktem molestowania seksualnego przez braci. W ciągu roku zrealizowała swoje plany związane z podjęciem nauki w szkole gastronomicznej. Zmienia też powoli swój stosunek do otoczenia. Jest bardziej ufna, stara się otworzyć i mówić o swoich przeżyciach, uczy się wyrażania własnych emocji. Rezultatem tych zmian jest decyzja o złożeniu zeznań dotyczących zachowania matki w związku z toczącym się postępowaniem karnym wobec starszego z braci.

Otwarcie przyznaje, że lubi palić papierosy, pije piwo. Uważa, że jest uzależniona od nikotyny. Zaprzecza podejmowaniu prób samobójczych i zażywaniu narkotyków. Przyznaje, że chodzi na wagary i nie lubi się uczyć.

Przedmiotem badań psychologicznych były cechy intelektu i osobowości pokrzywdzonej. Nina ze zdecydowanie mniejszą motywacją zadaniową niż w trakcie wywiadu rozwiązywała kwestionariusze i testy psychologiczne wymagające samodzielnego czytania i zastanowienia się nad sobą. W sumie w trakcie dwukrotnych spotkań wykonała Test Matryc Ravena, Test Przymiotnikowy ACL, wypełniła kwestionariusz EAS-D, Skalę Postaw Rodzicielskich M. Płopy (wersja *Moja matka*) oraz narysowała drzewo w Teście Drzewa Ch. Kocha. Odmówiła wypełniania innych narzędzi testowych z uwagi na zmęczenie i porę kolacji, mówiła: „Chcę już kończyć”.

Niski poziom motywacji do badań psychologicznych jest związany z ogólnym brakiem treningu edukacyjnego Niny, która ujawnia liczne trudności szkolne, w tym problemy z czytaniem, z samodzielną pracą z tekstem, wykonywaniem abstrakcyjnych operacji matematycznych, myśleniem logicznym. Aktualne badanie potwierdza niską motywację do nauki szkolnej, słaby wgląd w siebie, brak wiary we własne możliwości i obniżone poczucie własnej wartości.

Jej samoocena jest chwiejna i niestabilna, np. w wyborze przymiotników Nina wskazuje na cechy wzajemnie się wykluczające: uważa, że jest „agresywna i spokojna, pracowita i leniwa, kłótliva i cicha, rozumna i niemądra, poważna i dziecinna”. Taka ambiwalencja postaw wobec siebie, uczuć i relacji jest typowa dla osób doświadczających chaotycznych, niestabilnych relacji

społecznych. Nina słyszy także bardzo różne opinie na swój temat, stąd owa ambiwalencja, skutkująca brakiem stabilności wewnętrznej, a w efekcie trudnościami w zakresie oddziaływań wychowawczych. Powodem braku jednoznacznego obrazu siebie może być także słaby wgląd i ogólna niska refleksyjność wynikająca z cech intelektu. Dodatkowo w przypadku Niny izolacja od uczuć oraz stosowanie mechanizmów obronnych obniża zdolność do samooceny i samopoznania.

Nina w stosunku do rówieśników jest osobą zmienną, niestabilną psychicznie, zawziętą, łatwo się obraża. Przejawia tendencje do ulegania innym, nie tracąc przy tym poczucia własnej wartości. W oczach innych jest spostrzegana jako mniej spontaniczna.

Wśród podstawowych potrzeb psychicznych, ujmowanych jako zasadnicze mechanizmy motywacyjne, pokrzywdzoną charakteryzuje wysokie nasilenie potrzeby porządku, ekshibicjonizmu (zwracania na siebie uwagi) i agresji. Taka konstelacja potrzeb jest typowa dla osób, które źle czują się w sytuacjach zmiennych, nie potrafią uporczywie dążyć do celu, domagają się uwagi ze strony innych. Reagują silnie i impulsywnie, często bez właściwej kontroli. Podobne cechy przypisują badanej autorzy opinii z Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego, których zdaniem Nina jest „nadpobudliwa osobowościowo, chwiejna emocjonalnie, nastawiona egocentrycznie, z obniżoną samooceną i silnym mechanizmem odcinania się od uczuć przykrych”.

Aktualnie Nina poszukuje stabilności i unika ryzykownych sytuacji. Dzieje się tak z tego powodu, że opiniowana nie zawsze rozumie siebie, łatwo ulega dezorganizacji pod wpływem stresu, nie radzi sobie z problemami. Bywa uparta, negatywistyczna, buntownicza, nieufna. Jest osobą niezorganizowaną, cechuje się brakiem spontaniczności i możliwości wyrażania siebie. Przejawia niepokój i napięcie emocjonalne, jednak ze skłonnością do tłumienia i unikania konfrontacji z tymi emocjami.

Dyskusja i omówienie

Zeznania opiniowanej, analizowane w kontekście materiału zgromadzonego w aktach prokuratorskich oraz na podstawie przeprowadzonych badań i obserwacji psychologicznych, wskazują na następujące, charakterystyczne dla przemocy seksualnej przejawy.

Po pierwsze: dziewczynka wychowuje się w rodzinie o specyficznych cechach hermetyczności społecznej i patologii. Zdaniem seksuologów i psycho-

logów system staje się hermetyczny wówczas, gdy łamie on silne społeczne tabu, zakaz¹⁴.

Po drugie: dysfunkcjonalność i zakłócenia w całym systemie rodzinnym sugerują prawdopodobieństwo kazirodztwa. Zdaniem Marii Beisert „w wyniku przenikania się czynników podmiotowych, sytuacyjnych i relacyjnych rodzina tworzy system, który odpowiada nie tylko za powstanie, ale i za utrzymywanie się kazirodztwa”¹⁵.

Charakterystyczny jest moment inicjacji tych stosunków, wakacje, w chwili gdy opiniowana ma 13 lat, brat Robert – 17 lat. W badaniach w Rodzinnym Ośrodku Diagnostyczno-Konsultacyjnym Nina podała, że „współzycie seksualne rozpoczęła w wieku 13 lat z dorosłym mężczyzną. Z bratem Pawłem współżyła przymusowo przez około 2 lat, a z bratem Robertem ok. rok”.

Specyficzne jest także to, że zachowania seksualne miały podobny przebieg i były wielokrotnie powtarzane, co może wskazywać na uwarunkowanie sprawcy/sprawców na tego typu bodźce i dowodzi, że przerwanie tego typu relacji jest stosunkowo trudne i wymaga interwencji osób trzecich.

Istota tego typu związków kazirodzych została dobrze oddana w zeznaniach kuratora społecznego. Pani kurator stwierdza, że „Robert wypowiadając się o Ninie, powiedział, że jest śliczna, jest piękna. Te słowa mnie zastanowiły, ponieważ w mojej ocenie mówił o Ninie jak o kobiecie, nie jak o siostrze”.

Opiniowana opisuje swoje zachowanie jako bierne, nie potrafi wskazać sposobów, jakimi broniła się przed przemocą.

Typowe dla osób stających się ofiarami przemocy, także seksualnej, jest doświadczenie bezdomności psychicznej. Nina czuje się odrzucona emocjonalnie przez ojca. Opiniowana, jak sama podaje, „od dzieciństwa nie ma ojca”. Wie, że nie uznał jej za swoje dziecko. Brat opiniowanej Paweł w zeznaniach stwierdził, że ojciec „nie uznał jej i Roberta jako swoje dzieci, a tylko ma dobre kontakty ze mną i mnie z całej naszej trójki uważa za syna. Nina o tym wie i bardzo to przeżywa, i według mnie ona czuje się odrzucona”.

Poczucie odrzucenia, braku ojca, bywa kompensowane nie zawsze dojrzałymi związkami emocjonalnymi z innymi osobami, w tym wypadku z braćmi. Taki mechanizm nie wyklucza bierności, uległości w relacjach z braćmi, także w relacjach kazirodzych.

Inna prawidłowość dotycząca ofiar przemocy seksualnej dotyczy sfery emocjonalnej. W przypadku Niny można mówić o podwójnym zranieniu¹⁶. Do

¹⁴ Zob. J. DiGiorgio-Miller, op. cit.; Z. Lew-Starowicz, op. cit.; M. Stasińska, op. cit.

¹⁵ M. Beisert, *Mechanizmy rozwoju kazirodztwa w rodzinie*, „Dziecko Krzywdzone” 2002, t. 1, nr 1, s. 4.

¹⁶ Zob. M. Beisert, op. cit.; J. DiGiorgio-Miller, op. cit.; D.M.T. Fessler, D.C. Navarrete, op. cit.

podwójnego zranienia dochodzi, gdy dziecko po ujawnieniu dokonywanych wobec niego nadużyć seksualnych nie otrzymuje zdecydowanej pomocy ze strony rodziców czy opiekunów lub jest przez nich oskarżane. Bolesna i krzywdząca jest także sytuacja, gdy po wykryciu przestępstwa to dziecko jako ofiara ma opuścić dom i zabierane jest np. do pogotowia opiekuńczego, podczas gdy sprawca spokojnie pozostaje w mieszkaniu. Tak było w przypadku Niny, która po ujawnieniu i złożeniu na policji zawiadomienia przez pedagoga szkolnego została umieszczona w Młodzieżowym Ośrodku Socjoterapii.

Analiza akt i treści zeznań osób z otoczenia pokrzywdzonej oraz samej pokrzywdzonej wskazuje na kolejną prawidłowość dotyczącą zjawiska relacji kazirodczych, a mianowicie brak pomocy i zrozumienia ze strony otoczenia oraz fakt, iż najbliżsi (matka, starsza siostra, nauczyciele) niczego nie zauważyli i nic ich nie niepokoiło ani w zachowaniu ofiary, ani w zachowaniach sprawców. Na przykład z zeznań kuratora społecznego wynika, że Nina oświadczyła pani kurator, iż: „w dniu 1 maja br. odbywała stosunek seksualny w pokoju, w którym spała mama”. Te same zeznania wskazują także, że „zdaniem Niny matka wie, ale nie reaguje”. W opinii biegłych z Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego „matka akceptuje separację Niny od rodziny, uczuciowo preferuje synów”.

W literaturze przedmiotu można znaleźć różne sposoby rozumienia udziału matki w rozwoju seksualnej relacji sprawca–ofiara¹⁷. W niektórych przypadkach, podobnie jak w niniejszym, jako współodpowiedzialność matki traktuje się także jej bierność i brak jakichkolwiek prób przeciwdziałania z jej strony mimo świadomości istnienia problemu. Matka Niny jest osobą emocjonalnie nieobecną w życiu córki. Jak podano, nie interesowała się nią, była skupiona na sobie i swoich problemach w relacjach z mężczyznami. Uczuciowo preferowała synów. Zdaniem badaczy fizyczna lub symboliczna nieobecność to jedna z zasadniczych cech matek z rodzin kazirodczych¹⁸.

Kolejną cechą wspólną większości matek w rodzinach kazirodczych jest bierność. W badaniach dorosłych i młodych ofiar seksualnego wykorzystania przez ojca znaczna ich część opisywała swoje matki jako osoby słabe, uległe, podporządkowane, bierne, zależne, zagubione, bezradne, poszukujące opieki i ochrony. Najczęściej wymienianą nieprawidłowością w relacji matka–dziecko jest brak emocjonalnej bliskości.

W przeprowadzonych przez Herman¹⁹ badaniach dotyczących dorosłych ofiar przemocy seksualnej w rodzinie większość kobiet opisywała swoje matki jako

¹⁷ Zob. M. Beisert, op. cit.; J. DiGiorgio-Miller, op. cit.; M. Stasińska, op. cit.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Herman, 1981 za: D. Glaser, S. Frosh, op. cit.

nieprzystępne, narzucające dystans lub wręcz odpychające. Według uzyskanych przez DiGiorgio-Miller²⁰ wyników połowa badanych ofiar kazirodztwa była odrzucona emocjonalnie przez matkę, a zaburzenia więzi emocjonalnej z matką występowały na długo przed ujawnieniem faktu wykorzystania seksualnego.

Jednym z podstawowych sposobów adaptacji do przemocy jest silny mechanizm odcinania się od negatywnych uczuć i stosowanie mechanizmów obronnych polegających na zaprzeczaniu, izolacji psychicznej, wyparciu tego, co przykre, niezrozumiałe, bolesne, i z takim mechanizmem mamy do czynienia w strukturze psychicznej Niny.

W całej sprawie charakterystyczne są też sylwetki sprawców. Jeden z braci jest dominujący, agresywny, wulgarny, drugi bierny, spokojny, zamknięty w sobie. Dziewczynka ma wobec nich mieszane uczucia. Wycofuje zeznania i obawia się starszego.

Z treści zeznań pokrzywdzonej, a także w kontekście opinii wychowawczynie z Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii, należy stwierdzić, że matka Niny faworyzuje synów. Obserwujemy tu kolejny typowy dla stosunków kazirodczych „fenomen” psychologiczny, zgodnie z którym matki, niezależnie od tego, czy kazirodztwo dotyczy relacji z ojcem czy synem, z reguły zaprzeczają tym faktem, chroniąc tym samym i idealizując mężczyzn (syna lub męża). Taką postawę tłumaczy mechanizm obronny, jakim jest idealizowanie, uruchamiany w chwili zmagania się z sytuacją nową, trudną i niepewną. Z zeznań świadków wynika jednak, że matka opiniowanej „zawsze faworyzowała synów”.

Pokrzywdzona nie jest świadoma motywów, dla których składa zeznania. Wprawdzie w badaniach Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego wyraża ona jednoznaczną opinię i twierdzi, że „nie chce, aby bracia byli ukarani, chce tylko, żeby dali jej spokój”, to jednak w późniejszych zeznaniach nie jest już tak pewna swojej motywacji. Może to być efektem wpływu osób trzecich, w tym informacji pochodzących do matki i braci.

Analiza akt, obserwacja zachowania pokrzywdzonej, wyniki badań testowych wskazują na następujące cechy Niny, typowe dla ofiar przemocy seksualnej:

Introwersja jako nabyta cecha osobowości, wynikająca z frustracji wielu potrzeb psychicznych, w tym bezpieczeństwa, miłości, akceptacji.

Zamrożenie uczuć, wycofanie emocjonalne obserwowane w trakcie składania zeznań czy chłód uczuciowy, wynikający nie tylko ze słabego wglądu w siebie, ale przede wszystkim z utrwalonego mechanizmu izolowania się od przykrych emocji. W tym miejscu warto podkreślić, że stosunki kazirodcze, szczególnie między rodzeństwem, rzadko kiedy bywają brutalne i związane

---

²⁰ J. DiGiorgio-Miller, op. cit., s. 335–346.

z cierpieniem fizycznym. Niekiedy wręcz są traktowane jako „wspólna zabawa” i w takich sytuacjach nasilenie negatywnych przeżyć bywa mniej traumatyczne. Dlatego trudniej wnioskować o doznanej przemocy seksualnej. W przypadku Niny dodatkowo szereg okoliczności, w tym niski poziom interioryzacji norm społecznych i moralnych, wzorce zachowań dorosłych w rodzinie, stanowi czynniki osłabiające traumatyczny charakter przeżyć opiniowanej. Zamrożenie uczuć, wycofanie emocjonalne, chłód uczuciowy, silny mechanizm odcinania się od przykrych uczuć – to często wymieniane w literaturze przedmiotu cechy dzieci doświadczających przemocy²¹.

Inną cechą jest skłonność do kłamstwa. Zdaniem wychowawców z Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii Nina ma tendencje do konfabulowania. Kłamie zwłaszcza, gdy chodzi o szkołę. W tym miejscu warto zaznaczyć, że wiele ofiar przemocy kłamie, chociaż nie musi. Kłamstwo jest dla nich wyuczoną formą reagowania na otaczającą rzeczywistość. Nina przyznaje, że „często okłamywała matkę w sprawach szkolnych i innych”.

W kontekście molestowania seksualnego pojawia się skłonność do fantazji seksualnych, która z jednej strony stanowi cechę rozwojową nastolatków, z drugiej – jest wywoływana i/lub wzmacniana przez relacje seksualne. Małoletnia jest zainteresowana sferą kontaktów seksualnych. Lubi zwracać na siebie uwagę, co może być związane ze skłonnościami do fantazjowania w sferze doznań seksualnych. Rozbudzona sfera seksualna, przedwcześnie rozwinięta aktywność seksualna (w tym zalotność, urazogenna seksualizacja) może być traktowana jako kompensacja braku realizacji potrzeb zależnościowych: miłości, bezpieczeństwa, przynależności, afiliacji, uzyskiwania wsparcia ze strony rodziców.

Konsekwencją urazogennej socjalizacji jest nadmierna erotyzacja dziecka przejawiająca się w postaci prowokacyjnych i uwodzicielskich zachowań seksualnych²². Takie zachowania Niny obserwowano w okresie po ujawnieniu przez nią faktu odbywania stosunków seksualnych z braćmi, np. z zeznań wychowawczyni z gimnazjum wynika, że „Nina o wykorzystywaniu seksualnym szczególnie lubi opowiadać mężczyznom zatrudnionym w tym ośrodku i ci mężczyźni czują się zakłopotani taką sytuacją, ponieważ mają wrażenie prowokowania ich przez Ninę. Nina przy nich bywa bardzo swobodna”.

Opisany mechanizm jest dość typowy dla ofiar przemocy seksualnej, które uczą się, że właśnie takie zachowanie podoba się sprawcom, że sprawcy to lubią, że sprawa im przyjemność, a wówczas ofiara może coś uzyskać. Podob-

²¹ Zob. M. Beisert, op. cit.; J. DiGiorgio-Miller, op. cit.; D. Glaser, S. Frosh, op. cit.; M. Stasińska, op. cit.

²² M. Bednarczyk, *Przemoc seksualna: analiza zjawiska wykorzystywania seksualnego dzieci*, Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej im. Wincentego Pola, Lublin 2017.

na interpretacja prowokacyjnego zachowania nieletniej znajduje się w zeznaniach pani kurator, która stwierdziła, że „Nina łączy do mężczyzn, ale nie tyle jest to seksualne, co jest to wołanie o ciepło, wsparcie”. Także wychowawca z Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii stwierdza, iż „niektóre elementy zachowania Niny wskazują na to, że cechuje ją nadpobudliwość seksualna. Świadczą o tym te fakty, że zaczepia chłopców, nachalnie wchodzi do ich pokoju, przesiaduje u nich, a jeżeli spotka się z ich odrzuceniem, to skarży, bywa złośliwa. Nina lubi kokietować”. Opisane zachowania potwierdzają, że dla ofiar przemocy seksualnej częstym problemem staje się trudność w poszanowaniu swoich intymnych granic.

Streszczenie

Współczesna psychologia zwraca uwagę na uwarunkowania kazirodztwa i mechanizmy doprowadzające do kontaktów kazirodczych natury psychologicznej i biologicznej. Podejmuje problematykę negatywnych następstw kazirodztwa w postaci niewłaściwych zachowań seksualnych oraz zaburzeń w funkcjonowaniu indywidualnym i społecznym ofiary.

W opracowaniu zaprezentowano studium przypadku trzynastoletniej dziewczynki molestowanej seksualnie przez dwóch biologicznych braci. Do stosunków seksualnych dochodziło w tym samym czasie za wiedzą obu braci. Studium przypadku obejmuje nie tylko relacje sprawców z małoletnią siostrą, lecz także analizę sytuacji rodzinnej oraz problemy rozwojowe pokrzywdzonej. W opisie przypadku ukazano kontekst rozwojowy, społeczny i fizyczny molestowania seksualnego. Zawarto także wyniki badań psychologicznych ofiary oraz dokonano analizy psychologicznych kryteriów oceny wiarygodności jej zeznań. Całość opisano z dwóch perspektyw: życiowej, skoncentrowanej na aspekcie relacyjnym i dynamice przestępstwa, oraz prawnej, ukazującej moment ujawnienia i zmiany indywidualne i systemowe (rodzinne), jakie zaistniały w wyniku ujawnienia przestępstwa

Słowa kluczowe: kazirodztwo, molestowanie seksualne, psychologiczne kryteria oceny wiarygodności zeznań, studium przypadku

Summary

Modern psychology draws attention to the determinants of incest and the mechanisms leading to incestuous psychological and biological contacts. It addresses the issue of the negative consequences of incest in the form of distorted sexual behavior and the disrupted individual and social functioning of the victim.

The paper presents a case study of a thirteen-year-old girl abused sexually by her two biological brothers. The sexual contacts with both brothers took place within the same period, and both brothers knew about it. The case study covers not only the relationships between the perpetrators and their underage sister but also the family situation and the developmental problems of the girl. The case study describes the developmental, social, and

physical context of the sexual abuse. It also includes the results of psychological examinations of the victim and analyses the psychological assessment criteria for the credibility of her testimony. The situation is addressed from two perspectives: life-centered, focused on the relationship aspect and the dynamics of the crime; and legal, involving the exposure of the crime and the resulting individual and system (familial) changes.

Keywords: incest, sexual abuse, testimony credibility, psychological assessment criteria, case study

Bibliografia

Literatura

- Bednarczyk M., *Przemoc seksualna: analiza zjawiska wykorzystywania seksualnego dzieci*, Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej im. Wincentego Pola, Lublin 2017.
- Beisert M., *Mechanizmy rozwoju kazirodztwa w rodzinie*, „Dziecko Krzywdzone” 2002, t. 1, nr 1.
- DiGiorgio-Miller J., *Sibling incest: Treatment of the family and the offender*, „Child Welfare” 1998, t. LXXVII (3).
- Glaser D., Frosh S., *Dziecko seksualnie wykorzystywane*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1995.
- Fessler D.M.T., Navarrete D.C., *Third-party attitudes toward sibling incest: Evidence for Westermarck's hypotheses*, „Evolution and Human Behavior” 2004, t. 25.
- Lew-Starowicz Z., *Przemoc seksualna*, Jacek Santorski & Co, Warszawa 1992.
- Stasińska M., *Rola matki w rozwoju i utrzymywaniu się związku kazirodczego*, „Dziecko Krzywdzone” 2004, t. 3, nr 2.

Źródła prawa

- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1444, 1517.

Źródła internetowe

- Mozgawa M., *Przestępstwo kazirodztwa w ujęciu dogmatycznym i kryminologicznym*. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2015, <https://iws.gov.pl/analizy-i-raporty/badania-instytutu-wymiaru-sprawiedliwosci-w-ujeciu-tematycznym/problematyka-zwiazana-z-ochrona-rodziny/> [dostęp: 14.10.2020].

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak